

"לדורות"

סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולת השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. המידע על קורותיהם של ניצולי השואה חיוני מאוד לחוקרים כמו גם לבני הדורות הבאים שכן בעזרתו יוכלו להכיר את אוסף הסיפורים הפרטיים המרכיב את התמונה הרחבה. לסיפור האישי שלכם יש אפוא חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים יעלה לאתר אינטרנט מיוחד במסגרת פרויקט לציון 60 שנה למדינת ישראל. אנו מודים לך מראש על הנכונות לשיתוף הפעולה.

שם משפחה ושם פרטי נכון להיום

שם משפחה:	פנק	שם פרטי:	פראנק
-----------	-----	----------	-------

פרטים אישיים לפני השואה ובמהלכה

שמות ומקומות יש לרשום בדפוס - גם בלועזית במקומות המסומנים

שם משפחה לפני/בזמן המלחמה:		שם פרטי לפני/בזמן המלחמה:	
פנק		פנק	
שם פרטי לפני/בזמן המלחמה:	שם פרטי ושם נעורים של האם:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:
אנדור	פראנק	פראנק	פראנק
שם פרטי לפני/בזמן המלחמה:	שם פרטי ושם נעורים של האם:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:
אנדור	פראנק	פראנק	פראנק
מקום לידה (ישוב, מחוז):	שם פרטי ושם נעורים של האם:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:	שם פרטי ושם נעורים של האשה:
טמאסי	פראנק	פראנק	פראנק
מקום מגורים לפני המלחמה (ישוב, מחוז):	מקום מגורים לפני המלחמה:	מקום מגורים לפני המלחמה:	מקום מגורים לפני המלחמה:
טמאסי	פראנק	פראנק	פראנק
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה:	מקום מגורים בזמן מלחמה (ישוב, מחוז, ארץ):	מקום מגורים בזמן מלחמה (ישוב, מחוז, ארץ):	מקום מגורים בזמן מלחמה (ישוב, מחוז, ארץ):
אין	פראנק	פראנק	פראנק
האם היית בנטאות? אילו?	האם היית במחנות? אילו?	האם היית במחנות? אילו?	האם היית במחנות? אילו?
אין	אוישוויץ, סביזנסט	אין	אין
מקום השחרור:	תאריך השחרור:	מקום שהית במחנה עקורים? איזה?	מקומות/מחנות בדבר לארץ:
טמאסי	5.5.45	אין	פראנק
לאן הלכת/חזרת לאחר השחרור (ציין מקום)?	שם האשה:	שנת העלייה:	מקומות/מחנות בדבר לארץ:
טמאסי, פראנק	פראנק	1949	פראנק

מצ"ה פרומ מורפסיס עם קולגה התיים
לפני, בזמן, יהלום המלחמה,
העליה האלה עם תקופה מאוחר יותר.

פונקציונל.
הוא של קוד פונק
ואלוט כולוס.

אזאם לקה הפונקציונל בעת פז ומתקופה
במה סילוני הקמול חבלי.
התאמין מאמא בזמן 1989.
לם הים עליה מר אילא ארצה האלו
אכילון עליה עם תולד הישואה הצעיר.

דוד פרנק

יליד 1929 הונגריה

כל המשפחה שלי, החל מהסבא של הסבא, אבי, הדודים - כולם היו חייטים. זה עבר מדור לדור. גם אני למדתי קצת חייטות. אנחנו גרנו בכפר **טאמאשי**, כפר גדול של כשמונת אלפים נפש. 70-80 משפחות יהודיות, 350-400 יהודים. אני באתי מבית מסורתי, לא אורטודוקסי. סבא שלי היה יהודי מסורתי, ואבי שמר על המסורת בגלל סבא. חגגו את כל החגים היהודיים, המנהגים וכו'.

אני למדתי בבית ספר מקצועי לחשמלאות. אבל זה כבר היה בזמן המלחמה בגלל חוקי ה"נומרוס קלוסוס", לא יכולתי להמשיך ללמוד, וגם כל אחד צריך היה להוכיח שהוא עובד, אחרת היו אוסרים אותו, כאילו שהוא לא מפרנס את עצמו. לכן הייתי רשום כעובד בחייטות אצל אבא. גמרתי את ביה"ס המקצועי כאשר חזרתי מהמחנות בגרמניה.

עם פרוץ המלחמה

עד-1942 היינו שקטים ושלוים. היהודים היו חופשיים בכל דבר, אמנם התהלכו שמועות על הנעשה בפולין אך אצלנו היו יהודים שטענו שזה לא יכול להיות. אלו בוודאי מעשים רגילים של אנטישמיות.

הגרמנים לא פלשו, הם "הזמנו" ע"י שלטונות הונגריה. כמוכן היתה אנטישמיות שהתגברה ע"י כל מה שנעשה, אך עד 1944 היהודים לא סבלו במיוחד. תמיד היו פשיסטים שהתנכלו ליהודים. ראו בזה מעשים אנטישמיים שכבר היו מעולם. בכפר שלנו רוב היהודים גרו במרכז. קבוצת בריונים היתה עוברת ערב וערב ושוברת חלונות במספר בתים. הם עשו את זה באופן שיטתי, שכבר אפשר היה לדעת מראש מתי יגיעו אלינו. אבא שלי היה אדם חזק, לא היה פחדן, והוא חיכה להם עם מקל ע"י החלון. אמא שלי התחננה שלא יעשה את זה, אבל הוא אמר שאותו כבר לא ישכחו - וכך היה. כשהתקרבו אלינו, אבא קפץ דרך החלון עם מקל ביד, תפס שניים מהם ודפק להם ראש בראש. הם ברחו לבית מרוח, הם היו עשרה בחורים. אבא רץ אחריהם בכותונת לילה, לאחד מהם נשברו השיניים, אבל מאותו היום איש לא בא יותר. אח"כ באו יהודים להגיד לאבא כל הכבוד - הביאו את אבא למשפט. עבור השיניים ששבר, למרות שזה היה מעשה התגוננות הוא נאשם בתשלום של 5 מטבעות של כסף הונגרי. שילם עבור כל שן ששבר, אבא היה שובר עוד מספר שיניים, אמר, לו ידע שזה כל כך זול. המשפחה שלנו היתה מאוד מקובלת בכפר. מאוד אהבו וכיבדו אותנו.

ב-19 במרץ 1944 נכנסו הגרמנים ולמחרת כבר יצא חוק הטלאי הצהוב. לא עברו הרבה ימים עד אשר פקדו על כולנו להכנס לגטו. לקחו כמה בתים יהודיים שהיו מרוכזים אחד ע"י השני, ולשם הכניסו את כל יהודי הכפר שלנו והיהודים מכפרי הסביבה. היינו שם כאלפיים יהודים. בחדר שאנחנו היינו, היו עשרים וארבעה יהודים. לעבודה אי אפשר היה לצאת. היינו סגורים במקום. אכלנו את האוכל שהבאנו איתנו. היה מישהו שנבחר ע"י היהודים, באישור השלטונות, שהיה כעין רכז קניות, כל אחד יכול היה להזמין אצלו דברים והוא היה מביא מבחוץ. לא היתה אספקה כללית. לאותו "רכז קניות" היתה עגלה וסוס. היה נוסע לשוק ומביא דברים. אני יכולתי לצאת. אבא שלי עבד יחד עם היהודי בעל העגלה. כאשר כל הגברים מגיל 18 נשלחו למחנה הכפייה, עבדתי אני על העגלה. הייתי אז בן חמש עשרה. אבא הראה לי, לפני

שנלקח למחנה כפייה, איך מטפלים בסוס, איפה יש ירק לקצור וכו'. היינו מביאים מים לשתיה מבארות שהיו בכפר. ובכלל, הייתי כאילו מקשר בין הגטו והחוץ. קניתי דברים, הבאתי אוכל ומים. היה לי אישור מהלנדרמריה. האישור שהיה מנוסח בצורה משפילה מאוד, בערך כך: "השמנדריק" או ה"פושטק" הזה רשאי לצאת מהגטו להביא מזון ומים בשעות אלו ואלו. הכינויים המשפילים היו מודגשים באדום על יד השם שלי. אני ניצלתי את האישור הזה ומדי פעם בקרתי בסתר בבית שלנו. היה לנו בית יפה, גן ירק ועצי פרי. זאת היתה עונה שכל הפירות הבשילו, כך שהתגנבתי יחד עם ילדה שהיתה חברה שלי, והיינו אוכלים דובדבנים ופירות אחרים מהגן שלנו - אם מישהו מהכפר הכיר אותי לא היה מסגיר, כי המשפחה שלנו היתה מוכרת ואהודה בכפר.

כשלקחו את אבא לעבודה בכפיה לא ידענו בדיוק. חשבנו שלוקחים אותם לעבודה כלשהי. כאשר חזרו שני יהודים שהיו יחד עם אבא, הם סיפרו שאבא מת מחולשה. הוא נכנס לייאוש, לא רצה לאכול, לא רצה לחיות, דאג למשפחה וכך מת. אינני יודע אם בדיוק כך קרה. אבל אני יכול לתאר לעצמי שאבא לא יכול היה להתרגל למצב בו הם נאלצו לחיות. אני תמיד חשבתי שאם מישהו יחזור מהמחנות זה יהיה אבא. בשבילי מותו של אבא זה היה דבר קשה מאוד כי הוא היה אדם חזק ולא פחד משום דבר. כאשר הייתי בגרמניה עשיתי הכל על מנת לחזור למשפחה. ידעתי מה זה יהיה עבורם אם לא אחזור. לכן ברחתי מקרון הגז מבפנים.

אמא, אחותי ואני נשארנו במחנה ואח"כ לקחו אותנו לאושוויץ. זה היה ב-1944. רכזו את כל היהודים מהכפר שלנו ומהסביבה לככר גדולה במרכז הכפר. לאחר שהוציאו מהגטו שלנו את כל הגברים, ריכזו את אלה שנשארו בריכוזים אחרים בסביבה ואספו אותנו לעיר שדה, למקום יותר גדול, היינו שם כארבעה חמישה ימים. עד אשר הגיעו רכבות על מנת לקחת אותנו. שם נערך מסדר גדול ושם ראיתי פנים אל פנים את אייכמן. חשבנו שלוקחים אותנו לעבוד. אמרו לנו שאנחנו יכולים לקחת אתנו את כל מה שאנחנו רוצים, ומסוגלים לשאת. יצאו כל המשפחות. כולם יחד.

העמיסו אותנו בקרונות של בהמות. היו שם כשבעים אלף יהודים. הועמסנו צפופים מאוד לתוך הקרונות. בקרון שלי היינו תשעים וחמישה איש. היו כמה רכבות ארוכות מאוד. נסענו שבעה ימים. אכלנו מה שהבאנו אתנו. לא נתנו לנו לרדת במשך כל המסע. בכל קרון היו ארבעה שומרים. בכל ארבע הפינות שומר. הרכבת היתה מתעכבת מדי פעם לשם טיפולים שונים או החלפת השומרים. אנחנו לא יכולנו לרדת, ואפילו את צרכינו נאלצנו לעשות בתוך הרכבת. עד גבול הונגריה ליוו אותנו ההונגרים. בגבול התחלפו עם הגרמנים. נסענו דרך סלובקיה לאושוויץ.

ברכת לאושוויץ

לא ידענו מה זה אושוויץ. אני הייתי נער סקרן מאוד. הייתי מטפס לחלון הקרון עם גדר תיל וקורא את שמות התחנות, וכך מסרתי אינפורמציה מעודכנת איפה אנחנו נמצאים. וכך חיכינו מתי סוף סוף נגיע למחנה העבודה. נוכל כבר לרדת מהציפיות הזאת. אולי יתנו לנו אוכל כי האוכל שלנו כבר אזל... באחד בלילה הגענו לאושוויץ. הוציאו אותנו לאיזה מקום צדדי ובדיוק אז היתה אזעקה והפסקת חשמל. לפני זה ראינו פרז'קטורים גדולים שהאירו את המחנה, וכאשר הגענו היה חושך מוחלט. ראינו מרחוק מדורות ששרפו שם את הלכלוך שהצטבר. אנחנו, הילדים, לא ידענו מה קורה, אבל בין המבוגרים החלו להתהלך שמועות שהולכים לשרוף אותנו. התחילו לבכות, היתה פאניקה, שני יהודים נפטרו בקרון. אשה הצטרפה ללדת. היתה מהומה

שלמה. נשארנו כשעה וחצי בתוך קרון עומד עד אשר הסתיימה האזעקה האווירית והועלו האורות. אז הודיעו לנו לרדת מהקרונות ללא חפצים. אני זוכר את הקריאות של הגרמנים: "און די פאקעט, און די פאקעט" כלומר, ללא חבילות. חשבנו שנרד עם החפצים שלנו ונתחיל להסתדר, ופתאום לרדת בלי כלום... אני, אחותי ואמי החלטנו להחזיק אחד את השני בידיים שלא נלך לאיבוד בהמון הזה. הגענו למקום בו הפרידו בין הגברים לבין הנשים. אנחנו לא שמענו הוראה כזאת והמשכנו לצעוד יד ביד. ראינו שורה של ס.ס. ואנשים הולכים שורה לכאן ושורה לשם. אני המשכתי להחזיק ביד של אמא שלי, פתאום, מישהו מהס.ס. תפס אותי בצווארון והשליך אותי לכיוון הגברים. וכך, הופרדתי מאמי ומאחותי. למחרת, אחרי שגילחו אותנו, הלבישו אותנו בכותנות עם פסים. היה לנו מסדר, ואחרי זה ראיתי מרחוק את אחותי (שנתיים בוגרת ממני). למעשה לא הכרתי אותה. היו לה שתי צמות שחורות ארוכות ופתאום היתה מגולחת עם שמלה ירוקה ארוכה. אי אפשר היה להכיר אותה. היא הכירה אותי וצעקה בהונגרית את שמי. אני שאלתי אותה מי את? מאיזה כפר וכו' - עד שהתברר לי שזאת אחותי היא כבר נעלמה יחד עם כל הנשים. מאז לא ראיתי אותה.

באשוויץ הייתי שמונה ימים. אחרי היום השני לקחו אותנו לאיזה מקום, כמו זירה של קרקס, גדול, עם מדרגות, עם משטח גדול. היו שם כמה אנשי ס.ס. ואיזה אזרח והם אמרו שכל מי שנשארו אצלו דברי זהב או כסף או כל דבר ערך - יכולים להביא את זה, לשים בערימה וכך חייהם ינצלו. בין רגע נערמה ערימה כל כך גדולה של דברי ערך, פשוט לא להאמין. כל מה שהסתירו. לאחר זאת הכריזו שניתנת עוד הזדמנות להביא מרצון כל התכשיטים שבידיהם ואם לא - יש להם רנטגן והם יגלו. שוב נערמה ערימה. אח"כ הודיעו שכל הרופאים, עורכי-הדין והמהנדסים מתבקשים להתייצב. המסכנים חשבו שעומדים לשלוח אותם לעבודות חיוניות בתחום ההתמחות שלהם. כולם יצאו החוצה, העמיסו אותם על הקרונות. יותר לא ראינו אותם. לבסוף הודיעו שכל מי שמתחת לגיל 16 יבוא למקום מסוים. היינו כ- 600-700 ילדים. הוליכו אותנו ישר לתאי הגזים.

לתאי הגזים

היו בינינו יהודים מפולין. והם אמרו שצריך לעשות הכול שישלחו אותנו לעבודה אחרת ויבילו אותנו לתאי הגזים. כאשר הלבישו אותנו בבגדים מסוימים והתחלנו ללכת ראינו לנגד עינינו את הארובות של הקרמטוריום. קודם נכנסה קבוצה אחת של ילדים ואח"כ קבוצה שלי כמאתיים ילדים. היינו כבר בפנים. דיברתי עם חבר שלי מהכיתה שעמד על ידי שנשתדל לברוח, עדיף שירו בנו מאשר למות בחנק. ברגע שהשומרים לא יסתכלו עלינו ישירות נשתדל לברוח. היה שם כביש וגם תעלה וגשרון מעליו. איך שהוא נמלטתי לשם. חשבתי שגם החבר שלי בא אחרי, אבל הוא כנראה נבהל. בכל אופן, לא ראיתי אותו. נשארתי לבד מהבוקר עד למחרת בערב. לא אכלתי, לא שתיתי. הרגשתי שאני מתעלף. ראיתי מרחוק קבוצה של רוסים. הלכתי אחריהם למחנה שלהם. ביניהם היה הונגרי אחד גבוה, חזק, כנראה מתאגרף. כשהגענו לבסיס הגרמנים ספרו אותנו וכל פעם המספר לא התאים. פעם פחות מדי ופעם יותר מדי. הרוסים ראו אותי מצטרף אליהם אבל ההונגרי איך שהוא שמר שהם לא יסגירו אותי. הוא אמר שמי שיגיד מילה הוא יחנק אותו. כך נשארתי במחנה שלהם **בירקנאו** - מחנה השמדה. מה שעבר עלי שם, קשה לתאר. זה לא רואים בסרטים הקשים ביותר.

מה שעבר עלי

הגעתי למחנה בירקנאו משם לקחו אותנו בדרך ארוכה למחנה בוכנולד. שם הייתי 3 ימים. קיבלנו מספר על המעיל מעל לכיס ומספר שני בתפר של המכנסיים. הצטרכנו לתפור בעצמנו. צלמו אותנו פנים ופרופיל. המספר שלי היה 65458 התנאים היו איומים. קשה לפרט כל מה שעברנו. לאחר שלושה ימים לקחו אותנו למחנה עבודה. עבדתי בפינוי הריסות בבית חרושת לבמין. עבדו שם כ- 7000 איש. כל פעם הפציצו את בית החרושת הזה, אבל הגרמנים לא התייאשו ובנו הכל מחדש. אח"כ התברר לנו שהיה בינינו הולנדי, שבנה לעצמו רדיו, והיה משדר לבעלות הברית מידע לפיו הם הפציצו את ביהח"ר הזה. הוא שידר כנראה כל פעם, כאשר ביהח"ר התחיל לעבוד. בסופו של דבר גילו את זה ותלו אותו. הייתי איתו ביחסים טובים מאוד. הוא אהב אותי מאוד. לא היו שם ילדים בגילי והוא התקשר אלי. הוא היה מביא לי אוכל ודברים שונים כי הוא היה מסתובב בין הס.ס. והיה עושה שם תיקונים. אנחנו כבר ידענו שכאשר הארובות פולטות עשן, תבוא הפצצה.

הייתי במצב ירוד מאוד ומישהו הסביר לי, תמורת מנת הלחם שלי, איך להגיע למרפאה כחולה. הגעתי לשם ונחתי 3 ימים. שם פגשתי אדם חולה מאוד, צ'כוסלובקי לא יהודי, הוא נתפס עבור סבוט'זה. הוא ראה נער צעיר, חלש והתחיל לשאול מה קרה לי וכו' - לאחר זאת התעניין לדעת מה עשיתי בבית. כשספרתי לו שאבי היה חייט ועבדתי איתו על מנת שלא יאסרו אותי שאני הולך בטל, הוא הבטיח לי שידאג להכניס אותי לעבוד כחייט בבסיס. היתה לו השפעה שם כי היה מחסנאי ראשי. וכך באמת היה. עבדתי בעבודות שונות. לתקן גרביים של הס.ס. היו שם כ- 20 איש. הייתי צריך לשטוף את הכלים שלהם, זאת היתה עבודת החייטות שלי. בס"ה לא היה לי רע. דאגו שיהיה לנו אוכל, מקום חם, שמרו על הניקיון כי עבדנו גם בשביל הס.ס. הם דאגו לבריאות שלנו שלא נעביר כינים או מחלות לס.ס. נתנו לנו להתקלח במים חמים. היינו מבודדים מכל היתר. היה לנו קשה מאוד לראות דרך החלון איך האחרים סובלים.

אני מספר את זה כאילו הייתי בבית הבראה. זה היה רחוק מזה. אבל שונה מאשר אושוויץ. גם במחנה הזה וזיה מקום שהיו מענים שבויים. זה היה מאחורי מחיצה של מקום העבודה שלנו. ראינו מראות זזועה. למשל, פעם ברח מישהו ממחנה בוכנולד זה היה 70 ק"מ מאתנו תפסו אותו על ידנו והכניסו אותו לחדר הסמוך לנו. שמענו צעקות, בכי. פעם ראינו שני יהודים שקשרו אותם יחד לעמוד ע"י הבית. הרביצו להם באבזם גדול מהחגורות של הס.ס. היו שני ס.ס.ים שהיו להם כלבים, וכל פעם שהרביצו היו הכלבים מתנפלים ונושכים. היהודים היו קשורים לעמוד, לא יכלו לזוז וכך הם מתו קשורים. כל פעם שהתחשק לס.ס. הם היו מבצעים הוצאות להורג לראווה. פעם, בחודש ינואר, בקור גדול, הביאו כ- 200 יהודים, העמידו אותם ערומים בשורה, התיזו עליהם מים, וכך קפאו כולם, צפופים בגוש אחד. השתדלתי לעזור לאנשים רבים במחנה ע"י זה שהבאתי להם אוכל. היתה לי גישה למטבח כי הבאתי בגדים מהתיקון לעובדי המטבח. הייתי מסתיר את האוכל בתוך המכנסיים שלי ומביא בעיקר לחולים. היו כאלה שנשארו בחיים והיו כאלו שמתו בידיים שלי, ביניהם החבר של אחותי. במחנה הזה היינו עד 12 באפריל 1945.

היו כבר שמועות שבאים האנגלים לשחרר את הבסיס. הגרמנים העמיסו אותנו ברכבת עם קרונות פתוחות של בהמות, בכל קרון היו 50 איש. לקחו אותנו לאיזשהו מקום. לא ידענו לאן.

כל מי שהיה חולה ולא יכול היה ללכת, ירו בו במקום. הורידו אותנו מהרכבת, ציוו עלינו לכרות בור ולקבור את המתים. נסענו לכיוון דרום מזרח, לכיוון צ'כוסלובקיה. בדרך נתקלנו בקטעים של מסילת ברזל שנעקרו ע"י הרוסים והרכבת לא יכלה להמשיך. עברנו לרכבת אחרת, אולם הותקפנו ע"י האמריקאים. הם ירו רק בקטר, והוציאו אותנו מכלל שימוש. נאלצנו ללכת ברגל כ- 300 ק"מ עד למחנה טרונשטאדט, הלכנו תשעה ימים, קבלנו שלוש פרוסות לחם, צלחת מרק וארבע חתיכות תפוחי אדמה בקליפה לא מבושלים. זה היה המזון שלנו לכל תשעת הימים. מי שנחלש ולא יכול היה ללכת ירו בו. יצאנו לדרך כארבעת אלפים איש והגענו כשש מאות למחנה טרונשטאדט. היו כאלה שגררנו אותם ברגלים שלהם לאורך הכביש. בצידי הדרך נשאר כל פעם מישהו שמת, ביניהם כאלו שהכרתי אותם היטב.

הגענו לטרונשטרט לפנות ערב. אמרו לנו להתפשט. כל פעם שאמרו לנו להתפשט כבר תארנו לעצמנו לאן יובילו אותנו, אבל לברוח אי אפשר היה כי היה שער כבד, גדרי תיל וכו'. הכניסו אותנו לחיטוי כי היינו מלאי כינים. היו שם כמה בתי קומות, קסרקטינים. אני הייתי בקומה השנייה. בכל בית היו כ- 2000 איש. בחדר שלי היו 95 איש. היו ימים שלא קבלנו אוכל. לפעמים הביאו בלילה איזשהו מרק. היינו כלואים. החלונות היו אטומים עם גדר תיל. לא יכולנו לראות מה קורה בחוץ. במחנה הזה, היתה כעין אוטונומיה של השבויים. היו מספר יהודים שהיו אחראים עלינו. בכל המחנה היו כשבעת אלפים יהודים. הגרמנים לקחו את השבויים הצ'כים. נתנו להם בתים של האוכלוסיה המקומית. הם פינו את הבתים במחנה כך שטרונשטרט היה מחנה יהודי. למען הצלב האדום ארגנו מדי פעם הצגות, מקהלה, מגרש כדורגל ... כל פעם שהיו באות משלחות היו מציגים להם משחקי ספורט, תיאטרון, קונצרט של תזמורת וכו'. אבל אנחנו היינו סגורים בפנים בגדר תיל ולא יכולנו לצאת מחוץ למחנה.

השחרור

שמענו שמועות שעומדים לשחרר אותנו אבל אנחנו השתחררנו יומיים אחרי הכניעה של הגרמנים. הגרמנים עזבו את טרונשטרט לפי שהרוסים נכנסו, והשאירו אותנו סגורים במחנה ללא כל הסדר וידיעה מה עומד לקרות. ללא אוכל, כל אחד חיפש ומצא משהו ביזבל, קליפות וכו'. בסוף התברר שאנחנו יושבים על מחסן עצום של תפוחי אדמה, וזה היה כבר אחרי שאנשים התחילו לאכול בשר מתים - שלושה ימים ללא אוכל עד אשר התגלה מחסן תפוחי האדמה... התחילה התנפלות נוראה. דרכו אחד על השני אכלו את התפוחים מלוכלכים ולא מבושלים. היתה מלחמה להכנס למחסן ולתפוס כמה תפוחים. היתה כמות עצומה. אבל אנשים לא ידעו כמה זמן נשאר במקום. לנו, אלו שגרו למעלה היה קשה מאוד להכנס למחסן, כי אלו שגרו למטה השתלטו על הכל. קבלנו מכות, נתנו מכות, המהומה היתה נוראה. הרבה אנשים מתו מהמכות שקבלו. כעבור כמה ימים השתחררנו. בשעה חמש בבוקר באו 28 טנקים רוסיים. כל הטנקיסטים היו בחורות, אף טנקיסט אחד. בשער עמד יהודי כשומר השער ולא נתן לנו לצאת כי עדיין פחד מהגרמנים. יודעי הרוסית בינינו צעקו לטנקיסטיות שהשומר לא רוצה לפתוח לנו את השער. המפקדת של הטנקיסטיות איימה עליו באקדח והוא פתח לנו את השער. כולם התפרצו החוצה, רבים נדרסו בתוך המהומה. עם השחרור באה צרה חדשה, ההתנפלות על האוכל. היינו כל כך רעבים שאכלנו כל מה שפגשנו בדרך. רוב האנשים קיבלו טיפוס מהכינים ומהאוכל המזוהם.

הרוסים הוציאו את השבויים הגרמנים לכביש, היו שם לא רק חיילים אלא גם משפחות שלמות שהרוסים אספו אותם. הם באו עם מכוניות, עגלות רתומות לסוסים וכל טוב. הרוסים אמרו לנו שאנחנו יכולים לקחת מהם מה שאנחנו רוצים, רק להשאיר להם את הנעלים וככר לחם להמשך הדרך. היו בינינו צ'כים שיכלו להגיע הביתה תוך שעה שעתיים. הם הורידו את הגרמנים מהעגלות, הסוסים המכוניות, לקחו מהם כל מה שרצו ונסעו הביתה לפראג, לברטיסלבה... אנחנו חפשונו רק אוכל. חבר שלי מצא בית בחדד מחוץ לטרנזשטדט. זה היה איזה כל-בו עצום שהיה שם הכל. בגדים, דברי אוכל, צעצועים, משקאות, נשק... גם אני לקחתי כל מה שראיתי. מלאתי שק, אחר כך בדקתי מה יותר כדאי לי לקחת כי הייתי כל כך חלש, שלא יכולתי להרים את השק. הציעו לי לקרוא לגרמני שירים לי את השק. יצאתי החוצה, קראתי לס.ס. שבוי, והוא הביא לי את השק למקום שהייתי צריך לגור. הוא התחיל להתחנן שאתן לו משהו לאכול וקרא לי קומוד (חבר). היהודים ששמעו זאת הרביצו לו וצעקו עליו: עכשו אתה חבר שלנו?...

אנחנו זללנו יום ולילה ללא הפסקה. כאשר יצאנו מהבית, עברנו ע"י מחנה צרפתי. היה להם במטבח דייסת סולת ומיץ פטל. מלאתי קערה גדולה עם הדייסה ושפכתי על זה את הפטל. אכלתי את זה בידיים. לא ידענו שובע. מכל זה חליתי. לקחו אותי לבית חולים שהרוסים הקימו בקצה העיר לחולי טיפוס. היה לי 41 מעלות חום. אינני זוכר איך הביאו אותי לשם כי לא הייתי בהכרה. עשו לי מקלחת קרה והצטרכתי ללכת ברגל. רעדתי מקור, הייתי חלש מאוד, משקלי היה 28 ק"ג. הייתי כבר בן 16. בבית החולים הזה ירדתי עוד כ-3 ק"ג. היינו שישה חולים בחדר. רק שניים נשארנו בחיים (אני ועוד אחד).

סיוטים

כתוצאה מהחום ומכל מה שעבר עלי, נתקפתי בסיוטים הכל היה מעורפל. הבעיה שלי היתה שלא האמנתי שנשארתי בחיים. הרגשתי כאילו אני מת ורואה לנגד עיני מראות. כל הזמן ניסיתי לבדוק אם אני חי. צבטתי את עצמי, חתכתי את ידי, הכל על מנת להיווכח שאני חי. אבל חשבתי שגם הדברים שעשיתי הם דמיונות ולא אמת. שמו אותי תחת פיקוח שלא אגרום לעצמי נזק. ניסיתי לזכור את כל שמות הקרובים שלי, ולמרות שזכרתי חשבתי שזה גם סיוט ודמיון. לא יכולתי לתאר לעצמי שאני חי. עברתי איזה טיפול. עברתי מבחן של הסתכלות, קבעו שהבראתי ונתנו לי אישור לחזור להונגריה. קיבלתי דרכון מהמפקדה הרוסית בטרנזשטדט (זה עדיין נמצא אצלי). בתחנת הרכבת עצרו אותי ואמרו שאני לא יכול לנסוע הביתה במצב בריאותי כזה ובמשקל כזה, שעלי להישאר בבית הבראה, או להצטרף לקבוצת נערים שנסעו לקייטנה של 10 ימים לשבדיה. אני לא הסכמתי. רציתי מהר להגיע להונגריה תוך תקווה שהורי חזרו. כך עמדתי ע"י הרכבת, פתאום שמעתי שמחפשים אותי, קרוב משפחה מיוגוסלביה הגיע לקחת את אמו שהגיעה אתנו מטרנזשטדט. זה היה בן דוד שלי (היה חבר של טיטו). נעשה לשר המסחר והתעשייה של יוגוסלביה). הוא אחר ביום אחד. אמו נפטרה יום לפני בואו. היו לה שיני זהב. הגרמנים הוציאו לה את השיניים, היא לא היתה מסוגלת לאכול וכך מתה מרעב. לי לא נתנו לעזוב את המקום. ונשארתי עוד שלושה שבועות בבית הבראה ומשם נסעתי לבודפשט. כשחזרתי לא מצאתי אף אחד מהקרובים שלי בבודפשט. רציתי לנסוע מיד לכפר בו גרו הורי. הלכתי לתחנת הרכבת ושם תקפו אותי שוב הסיוטים וההרגשה שכל מה שאני עושה זה רק דמיון, שהכל נדמה לי. הפעם זה היה במצב הרבה יותר גרוע... לא האמנתי שאני נמצא בתחנת הרכבת, שלמעשה אני כבר מזמן לא חי וזה הכל סתם מראות. הסתובבתי בין האנשים, בקשתי

אוכל, אכלתי, והכל כאילו אני מדמיין דברים מהעבר. עליתי לרכבת עם החפצים שלי. מעניין שאני זוכר כל פרט מהדברים שעשיתי למרות שבזמנו זה לא נראה היה לי המציאות. כאשר עליתי על הרכבת אמרו לנו שהרוסים לקחו את הקטר ולא נוכל לנסוע באותו ערב (היינו אמורים לנסוע בשעה 6) אלא למחרת בבוקר. ירדתי לחפש משהו לאכול. ירדתי ושכחתי שרציתי לנסוע. נכנסתי לחדר ההמתנה. נשכחתי בחיק של איזושהי אשה זרה וגם את זה חשבתי כתעותי דמיון. אבל קבלתי מכות מהבעל ועוד הרבה דברים לא נעימים. כעבור זמן רב נזכרתי שרציתי לנסוע לכפר של הורי, אבל הרכבת כבר נסעה וחפצים שלי נשארו בתוכה. שאלתי בעלי תפקידים בתחנה (זאת התחנה הגדולה ביותר בבודפשט) מה קרה והם אמרו שהרכבת יצאה לפני כשעתיים. זה היה לפנות בוקר. חשבתי שזה סתם סיפור. הרכבת כנראה התקדמה קצת ועוד מעט תסתובב לתחנה. התחלתי ללכת על הפסים לכיוון הרכבת העומדת כביכול לחזור. הגעתי לגשר של הדנובה. התברר שהגרמנים פוצצו את הגשרים. הרוסים וההונגרים הקימו גשר ארעי שהרכבת תוכל לעבור. הגשר נבנה על רגלי עצים. עמודים במים, ורק האדנים וחפצים היו פרושים למעלה, ולמטה מי הדנובה. במחשבה שלי שהכל קורה בדמיוני התחלתי לעבור על פני הגשר הזה. אילו היתה באה רכבת ממולי לא הייתי נשאר בחיים כי היה רק רוחב של פס אחד. המשכתי ללכת בתקווה שאחרי איזה עיקול של הפסים עומדת הרכבת. הלכתי כעשרים וכמה ק"מ, במצב גופני קשה ובהרגשה שכל זה דמיון. לאחר זמן רב הגעתי לאיזושהי תחנה, שם אנשים נתנו לי משהו לאכול. לי לא היה שום דבר איתי כי הכל נשאר ברכבת. הלכתי בחולצה שעליה היה כתוב באיזה מחנה בגרמניה הייתי (מחנה הסגר בוכנולד - המספר שלי) היתה איתי גם תעודה מהשלטונות הרוסיים, כתובה בארבע שפות שאנשים יעזרו לי להגיע הביתה. ואמנם, בתחנת הרכבת עזרו לי. נתנו לי שמיכות לישון עליהן ולהתכסות. למחרת התברר לי מה קרה. התחלתי לחפש את החבילות שלי. כמובן, לא מצאתי דבר. היתה בידי תעודה שבמשך שנה מאז שהשתחררתי, אני יכול לנסוע לכל מקום בלי כסף.

חזרה לכפר

נסעתי למקום בו הורי גרו. הכרתי חזרה אלי. ידעתי שהכפר שלנו נמצא במקום צדדי ויהיה עלי ללכת כ- 15 ק"מ ברגל. התחלתי ללכת מהר ככל האפשר. למרות שהייתי תשוש לגמרי. ממש רצתי. עמדתי לנוח קצת ושוב לרוץ. כשהתחלתי לראות את סביבת הכפר, הגברתי את הקצב. הגעתי לכפר, ואת האדם הראשון שפגשתי (לא יהודי, יהודים לא נשארו שם) שאלתי על הורי. לא היתה לו תשובה. פגשתי עוד מישהו והוא אמר לי שאף אחד עדיין לא חזר. הרגשתי נורא אבל האמנתי שאולי עוד לא חזרתי, או שהאיש הזה לא יודע. המשכתי ללכת בכיוון הבית שלנו. זה היה בית גדול, יפה, מוקף עצי פרי. לאחר שלקחו אותנו לגטו הפשיסטים נכנסו לתוך הבית שלנו. כשבאו הרוסים הם זרקו את הפשיסטים החוצה והפכו את הבית לאורוות לסוסים. הורידו את כל המחיצות בין החדרים. כל הבית היה מלא סוסים. עשבים גדלו מסביב, המראה היה נורא. דרך חור שעשו בקיר הבית השליכו את כל הזבל החוצה. כמו שנכנסתי פנימה קפצו עלי פרעושים. הייתי כולי שחור מהפרעושים. יצאתי החוצה ובכיתי. שמתי את הראש על קיר הבית ובכיתי אולי רבע שעה. הלכתי לחפש אנשים לשאול אולי יודעים דבר מה. הייתי רעב. לא היה איתי שום דבר. לא כסף, לא בגדים להחליף. הזמנתי לבתים של התושבים ושם נתנו לי לאכול. היו שהציעו לי להישאר אצלם תקופת מה, אבל לא רציתי. אכלתי כל פעם בבית אחר. לכל מי שספרתי מה קרה לי הזמין אותי לאכול. בכפר הזה היו בערך כשלוש מאות וארבעים יהודים,

אבל רק שבעה חזרו וזה יותר מאוחר. הייתי בכפר הזה שלושה ימים, והרגשתי שאיני יכול להישאר שם. החלטתי שאני מוכרח משהו לעשות, אני מוכרח משהו להתקיים, וחשבתי שעלי ללמוד איזשהו מקצוע.

חזרה לחיים

נסעתי לבודפשט, רציתי ללמוד מכאניקה. הגעתי לחצר של הג'וינט, היה שם איזה בית, שכבתי על הרצפה באחד הפרוזדורים, היה קיץ, ולא הצטרכתי שמיכות. מהם קבלתי קצת כסף, והתחלתי לחפש בית ספר מקצועי, אבל כבר לא יכולתי להתקבל, כי הגעתי ביולי, וזה לאחר שנעשו בדיקות פסיכו טכניות וההרשמה כבר הסתיימה. מי שהוא הציע לי ללכת לבית ספר טכני לחשמל, שם נאמר ל שמקבלים רק כאלו שעבדו לפחות שנה בחשמל, ולאחר שאקבל משם המלצה, אוכל להתקבל ללימודים. בינתיים נודע לי שאח של אמי ואחות של אמי נשארו בחיים. שניהם איבדו את משפחותיהם וגרים יחד. נסעתי אליהם. וכך גרנו שלושתנו, שלושה אנשים משלוש משפחות. דודי הבטיח לי שהוא יממן את הלימודים וכל מה שכרוך בזה, כי הוא רצה שאחיה בן - אדם שמסוגל לקיים את עצמו הוא השיג לי מקום עבודה אצל חשמלאי. אני והבן של החשמלאי הינו אחראים על החשמל במפקדה של הרוסים. עשינו את כל התיקונים. ספרתי לרוסים איפה הייתי ומה קרה לי. הראתי להם את התעודה ברוסית (המבקשת מכל אחד לעזור לי). הם כל כך התרגשו והם הזמינו אותי שאבוא אליהם כל יום, ללא קשר לעבודה. כולם שם הכירו אותי ונתנו לי להיכנס חופשי. אכלתי איתם. היתה להם להקת בידור, ריקודים, מוזיקה וכו'. היו כאלו שהיו מזמינים אותי לתכניות שלהם. הייתי אזרח יחידי שמסתובב בין החיילים.

אני מוצא את אחותי

חצי שנה לאחר שעבדתי כחשמלאי הייתי צריך להרשם בבודפשט בבית הספר לחשמלאים. כשנסעתי לשם נודע לי שעוד אחות של אמא נמצאת בבודפשט. היא נשארה לבד. את הבית שלה היא השכירה ועברה לגור בחזר קטן. הלכתי לחפש אותה. לאחר שמצאתי אותה והיא אמרה לי שב 'וינט ישנו לוח וכל פעם רשמים שם פרטים על מי שנשאר בחיים ואיפה, ושהיא ראתה בלוח הזה שאחותי נמצאת בברגן בלזן, הלכתי לג'וינט וראיתי שזה נכון. מצאתי את אחותי. היא עבדה באיזשהו מפעל של מטוסים של הגרמנים **בברגן-בלזן**. היא הגיעה לאפיסת כוחות וזרקו אותה בין המתים בערימה אחת. חשבו שהיא מתה. שכבה שם יום יומיים, היא לא זוכרת כמה כי היתה ללא הכרה. בינתיים, האנגלים כבשו את המחנה. הם חפרו קבר אחים ועמדו להשליך את כל ערימת המתים לתוך הבור. דחפו את הגויות בבולדוזר, גם אחותי היתה בתוך זה. חייל אנגלי שעבר על הבולדוזר השגיח שהעיניים של אחותי ממצמצות. הוא עצר את הבולדוזר, הוציא אותה מבין הגויות והעביר אותה לבית החולים. נתנו לה אינפוזיה. לאחר שהאנגלים מצאו אותה בין המתים, כאשר היה עודנה חיה, הם העבירו אותה לבית חולים. היא היתה שם שלושה חודשים ועומדת לחזור לבודפשט. אני חזרתי לדודי להמשיך עוד שנת עבודה ואחותי הגיעה לבודפשט בסוף אותה שנה - 1945. ואז נפגשנו. על אמי לא רצתה לספר דבר עד היום הזה. הרבה פעמים בקשתי אותה שתספר לי אבל היא טוענת שאינה מסוגלת לדבר על זה. מאנשים שחזרו מהמחנה שאבא היה שם שמעתי מה היה בסופו. אחרי שגמרתי את שנת העבודה נסעתי לבודפשט לבחינות פסיכוטכניות, בכדי להתקבל לבית הספר לחשמל. קבלו רק 10% מהנבחנים. כאשר פרסמו את התוצאות היה הרחוב מלא מהאנשים שרצו להתקבל. קשה היה להגיע לרשימה שהיתה תלויה על הקיר. מישהו קרא את השמות והגיע

לשמי – לא האמנתי. איך זה שאני בין ה- 10%? חיכיתי כשעה עד שכולם התפזרו ועד שראיתי את שמי בעצמי. לא האמנתי. היו רבים עם פרוטקציות וכו'. כשהתקבלתי לבית הספר הצטרכתי לשלם חצי שנה ואחר כך אפשר היה לקבל פטור מבחינה סוציאלית וגם בעלי ציונים טובים. הגשתי בקשה לפטור וכעבור חצי שנה הוחזר לי הכסף ששילמתי והמשכתי ללמוד ללא תשלום. היו לי ציונים טובים כל הזמן. אני גם אומצתי ע"י מפעל שחיפש בעלי מקצוע בחשמל, שתמך בי תוך התחייבות מצדי לעבוד אצלם עשר שנים. לא גמרתי את שלוש שנות הלימוד (חסר לי חודש), ועליתי ארצה.

השומר הצעיר

לא ידעתי דבר על התנועה אבל בג'וינט בהונגריה עבד אדם שהיה בשומר-הצעיר והוא הציע לי ללכת לגור בבית התנועה. מה שהיה לי חשוב זה מקום לשים את הראש ואפשרות ללמוד. בתנועה לא כל כך נקלטתי, כי היו לי הרגלים אחרים ממה שנדרש שם, הייתי גם עסוק בלימודי לא הרביתי לבוא לפעולות. הציקו לי מאוד ודרשו ממני לבוא לפעולות, אבל האתגר שלי היה הלימודים. הרי לא ידעתי לאן אתגלגל ואיך אמשיך לחיות. המשכתי לגור שם קרוב לשנה. התנועה מכרה את הבית ועברנו לצד השני של העיר. שם הוחלט שכל מי שנמצא בבית הזה מתכונן לעליה ארצה. לא היה לי לאן ללכת. פניתי למחלקת הנוער של הג'וינט והם שלחו אותי למעון הסטודנטים. שהם גרתי עד שעליתי ארצה.

העליה ארצה

החלטתי לעלות ארצה כי לא הייתי מוכן להשאר בהונגריה. שמחתי שיש לי הזדמנות לעזוב את הונגריה. זה היה לאחר שהשלטונות הכריזו על הפסקת פעילותיהן של התנועות הציוניות, והשוה"צ צריך היה להתחיל שם. יום אחד כשחזרתי למעונות מצאתי פתק לבוא מיד לקן. כאשר הגעתי לשם אמרו לי שיש בפני שתי אפשרויות: או לעלות איתם מיד או להסתלק מכל העניין מבלי שאיש ידע על התוכניות שלהם. זה בא לי בהפתעה, מה עוד שאסרו עלינו לחזור הביתה, כי לא היה סודי. בסופו של דבר החלטתי להצטרף אליהם. יצאנו לחווה של התנועה על הגבול הציפי. לפני זה נתנו לנו ללכת להפרד מהמשפחה, ולהגיד להם שאנחנו יוצאים למחנה של שבוע. נפרדתי מאחותי ויצאתי לחווה של התנועה. הגענו לחווה חקלאית. חילקו אותנו לקבוצות ובמשך הלילה עברנו (בעזרת מכריחים) את הגבול. עברנו את הגבול בלילה, ללא חבילות, ללא תעודות. נסענו לברטיסלבה, רטובים מהדרך, כי הלכנו הרבה ברגל, הוסתרנו בתוך דוודי כביסה וכו'. בברטיסלבה היינו יותר חופשיים, נחנו כיומיים ונסענו לז'וינה. בז'וינה היינו לגמרי חופשיים. התארגנו לעליה, גרנו בבית ספר גדול משם, במכוניות משא, נסענו דרך זלצבורג, בגבול האיטלקי, עברנו דרך מעבר ברנר, עלינו לרכבת ונסענו לאורך כל איטליה. גרנו בכפר דייגים, שם התאספו קבוצות נוספות שעמדו לעלות. זה היה בסיס עלייה של התנועה.

זה היה כבר ב- 1949.

עלינו ארצה מבארי באוניה. היינו ארבעה ימים בדרך והגענו לחיפה ב- 27 במאי, ביום שישי, בחמש בבוקר. עמוס שלם לקח אותנו לחצור.

מקימים קבוץ

אחר השל"ת התאספנו בשובל ומשם עלינו לדביר. הייתי בין שלושת הראשונים שיצאו לסמן את מקום ההתיישבות. הקמנו את האוהלים, המטבח וכו'.

שם פגשתי את חוה. חוה הגיעה עם החלק השלישי לחברת הנוער שלנו בחצור. היא היתה בפעילות התנועה בצרפת. היינו צריכים להשאיר מספר חברים לפעילות תנועתית (חוה הספיקה להיות גם תקופת מה בנגבה בגרעין).

עשר שנים חיינו בדביר. הילדים נולדו שם. חזרנו לחצור ב-1962. עזבנו את דביר מסיבות חברתיות. את דביר השלימה קבוצה ישראלית מהתנועה בחיפה, שהיו בהכשרה בעין-החורש. הם זלזלו באנשי דביר ולא רצו בשיתוף פעולה מהחברים הוותיקים של דביר עזבו רבים. זאת היתה תקופת סנה, היו יוכוחים רבים, עיבות רבים חזרו להונגריה. היה משבר קשה מאוד. עניין סנה היה, לגבי רבים, אמתלה שנאחזו בה על מנת לעזוב. אח"כ הם בכלל לא התעסקו בפוליטיקה. הסיבה האמיתית היה המצב החברתי. חברים טובים שלנו עזבו מהקבוצה שלי. נשארתי יחידי. לא רציתי לחזור להונגריה והחלטנו לנסות לחפש עבודה מחוץ לקיבוץ. היו לי דווקא הצעות טובות מאוד, אבל נפגשתי בעיר עם חבר חצור שהציע לי שננסה לחזור לחצור, לפני שאנחנו מחליטים להשתקע בעיר. כך הגענו לחצור. כאן היו לנו קשרים, חברים, ולא היה קשה לחזור.

חזרה לחצור

לא היינו לגמרי מנותקים מהנעשה בחצור. עבדתי כאן עבודת חוץ מטעם דביר, גם אח"כ כיוצק, נתבקשתי ע"י אמן לבא לעזרה לבית היציקה, לאחר שבהיותי בגרעין עבדתי ביציקה. כך שלא הייתי רחוק מהקיבוץ במשך כל השנים שהייתי בדביר. היו לי יחסים טובים עם הרבה חברים. בהתחלה היו קשיים בקליטת הילדים. לרונית היה יותר קל. לעמית היה קשה מאוד. הוא היה בן שלוש. רונית בת שמונה. לא היה מקובל שההורים נמצאים קצת עם הילדים בקבוצות עד אשר הם מתאקלנים. הם נפגשו בילדים שלא הכירו, במנהגים שונים. לעיתים לא הבינו מה הוצים מהם, או כיצד לבקש דברים שונים (למשל, עמית כאשר נצרך לשירותים...) לפעמים שמו אותם ללעג. זאת היתה תקופה קשה מאוד עבורנו. בעבודה לא היו לנו בעיות. בחברה אנחנו די מבודדים. אין לנו יחסים רעים עם אף אחד. אבל אנחנו לא שייכים לשום גוף בקיבוץ. חשבנו להצטרף לצרפתים. זה לא הלך – הם דיברו צרפתית ביניהם, היו סגורים בתוכם. וכך התרחקנו מהם. אנחנו היינו פעילים בחברה.

על חוה

הכרנו לראשונה בתנועה בבודפשט. אחרי פעולת ערב כל בחור היה צריך ללוות אחת הבנות הביתה ואני ליויתי את חוה. למטה, בכניסה, היא אמרה לי זהו, לא לעלות למעלה - והלכתי. היא היתה מאד פעילה בתנועה: מדריכה בשכבה הצעירה, ארגנה חגים ופעולות בקן וגם בקרה בבתי החניכים.

חוה נולדה בבודפשט. המלחמה עברה עליה במחבוא בעיר כשאימה, שהיה לה מראה גויי היתה יוצאת ובאה בלי הטלאי. היא היתה בכונה ניגשת לקצינים הגרמנים ומתלוננת על מישהו שכביכול הפריע...

חוה נשארה אחרי שהגרעין עלה כדי להדריך בתנועה ותקופה מסוימת היתה בצרפת בפעילות של התנועה עם חניכים.

אנחנו נפגשנו בדביר ואז נישאנו.

לחוח היה מקצוע שלמדה בחול – תפירה סלונית, בזה עסקה בקיבוץ כל הזמן היתה פעילה בנושאי תרבות וכתיבה וראתה הרבה הנאה ממעשי ידיה.
ב- 1989 חלתה. זה לא קרה בבת אחת, לכן לא גילינו את זה. היא הלכה ונחלשה עד שהגענו לבדיקה והם ישר שלחו אותנו לשיקוף ריאות ולאישפוז. הרופאים ידעו שזה סופני אבל אני הסתרתי את זה ממנה כי ידעתי שהיא כל כך מפחדת מסרטן שזה יהרוג אותה. עשיתי הכל שלא תדע ושתהיה אופטימית עד הסוף... היום, כשאנחנו משוחחים, זה יום הולדתה והדלקתי נר לזכרה.

הילדים

רונית ועמית שניהם נשואים. יש לי 5 נכדים, כולם בנים, הצעיר שבע וחצי.
עמית חי בחו"ל ואנחנו שומרים על קשר טלפוני. רונית והבנים מגיעים כל שבת לבקר. יום אחד הצעיר, שהוא חייל, חזר מאוחר בלילה ורונית רצתה לדחות את הביקור אבל הוא קם ואמר נוסעים...

היום

אני עובד כל יום ב"אמן" 4 שעות. לפי הכללים לגבי הפנסיונרים. תמיד יש לי שם עבודה. אני מקבל שכר סמלי. חשוב לי מאד להמשיך לעבוד. אני חושב שהשינויים היו צריכים להיות מזמן אבל מפריע לי מאד היישום של זה – אחרי 45 שנים של עבודה נראה לי שהיו צריכים להיות תנאים אחרים בטיפול בבעיות הבריאות. אני נפגעתי בתאונה ולכן אני לא נייד וזה מקשה עלי מאוד.

אני שומר על קשר עם חברי לגרעין. השבוע הם היו פה וחביאו לי ליום הולדתי אוכל הונגרי... נכאן אנחנו (דוד ואני – נורית), נשפכים על אוכל הונגרי.....

ראיינה שרה 1985

עריכה והשלמות – נורית 2007